

SZÖVEGGYŰJTEMÉNY A FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC KORÁNAK IRODALMÁBÓL

Szerkesztette: Pándi Pál. Bp. 1962. Tankönyvkiadó. 1050 l. (Magyar Irodalmi Szöveggyűjtemény, III. köt. 1. r.)

A szöveggyűjtemény-sorozat Pándi Pál kötetének megjelenésével teljesnek mondható. A különféle korokat felölelő gyűjtemények irodalomtörténetünk főbb szereplőinek életmű-esszenciáját szemelvényekben mutatják be a kezdetektől a XIX. század végéig. Anélkül azonban, hogy az egyes válogatások minden tekintetben a kiadványtípus egységes értelmezéséről tanúszkodnának. S ez természetes. A sajtó alá rendezők a nálunk még járatlan úton kísérletezni kényszerültek: a szöveggyűjtemények műfaját mintegy „menet közben” alakították ki. A nézeteltéréseknek tehát egyelőre még jogosultsága van.

Először azért, mert a gyűjtemények gondozói gyakran kerültek olyan helyzetbe, ami az antológiászerkesztők örök gondjaira hasonlít. Ti. oktatásügyi megfontolásokból olykor engedniük kellett az egyéni ízlés rovására, a terjedelmi normák betartása érdekében pedig az árnyalásra. A nehézségek e második típusának a szóban forgó kötetben is nyomainak. Lisznyai, Pálffy és Szelestey a közzétett szemelvények alapján „pozitívabb” íróegyéniségeknek tűnnek annál, aminők valójában voltak.

Tudnivaló persze, hogy a szöveggyűjtemények feladatköre nem bővíthető ki a csak „jellemző”, de maradandó értéket nélkülöző irodalom bemutatásával. Ez alapelv. Itt azonban nem annyira selejtes munkáról, megmellőzésre méltó fércművekről van szó, mint inkább a válogatási határesetek egy, a korabeli kiadványokban már csak nehezen hozzáférhető fajtájáról. Az említettek egykor nem véletlenül álltak a legádázabb kritikai csaták pergőtüzében; amiről munkásságuk kapcsán a kor legjelesebb literátorai vitakoztak, az már elsőrangú, az oktatásban is szereplő irodalomtörténeti kérdéskomplexus. Ilyen nézőpontból kell tehát hiányolni Lisznyaiék és Pálffy Albert nem annyira terjedelmesebb, mint inkább — mutatis mutandis — árnyaltabb bemutatását. Jó lett volna pl. Szelesteytől a *Kemenesi cimbalom* előszava helyett egy ennél többet mondó vitacikket közölni; mondjuk azt (Pesti Napló, 1853: 980), amelyik Erdélyinek itt

teljes egészében közölt, *Népköltészet és kelmeiség* c. kiváló dolgozatával kapcsolatos. Vagy pl. a kései Pálffy-regényekből egy jellemző passzust, esetleg a kissé túlszaporított Laukamatatványok rovására. Márcsak azért is, mert Pálffyval, a regényíróval sem ebben a kötetben, sem a Világos utáni gyűjteményben nem találkozunk.

Másodsor: a szöveggyűjtemény kiadványtípusának nem egységes értelmezését elősegíti az is, hogy az egyes szerzőktől válogatott anyag praktikus megfontolásból életrajzi bevezetéseket és bibliográfiai kiegészítéseket kíván. Mármint, hogy e bevezetések milyenek legyenek, azt a szöveggondozók egyéni felfogása, illetve ízlése határozza meg. Innét van, hogy az egyik válogatásban csak röviden, frappánsan minősítő jegyzetekkel találkozunk (Pándié ilyenek), a másikban, pl. a Világos utáni fél évszázadot summázó gyűjteményben meg az írók karakterét olykor helytelenül közelítő magyarázatokkal is, mintegy felesleges kiegészítéseikül a különben jó bevezetőknek.

Harmadsor: e kiadványtípus különféle felfogását segíti elő, hogy általában nehéz eldönteni: a bemutatásra érdemes író-életművek közül melyek a könyvtárainkban legkevésbé hozzáférhetők. Az elsőbbség ugyanis nyilván ezeket illeti meg. Furcsa, de az így keletkező bizonytalanság a nyilvánvalónak látszó megoldások eldöntését is befolyásolja. Gyűjteményünk előszavában pl. az áll, hogy a válogatás kettős megfontolásból mellőzi Petőfi és Arany műveit. Egyrészt, mert számukra nem tudna méltó teret biztosítani, másrészt, mert kettejük életműve egykönnyen tanulmányozható „a kritikai kiadások megjelenő kötetekben s más népszerű kiadványokban”. Továbbá itt olvasható: „nem adunk válogatást Tompa Mihály verseiből, mivel ezek a szövegek könyvtárainkban könnyen hozzáférhetők újabb kiadásokban is”.

Nos, a széltében-hosszában csakugyan megszerezhető Petőfi-kiadások szemelvényezésétől, illetve felesleges újraközlésétől nemcsak ez a kötet tartózkodik, hanem a sorozat

ezt követő darabja is. Arannyal azonban más történt. Az ő munkásságát bemutató válogatás ebből a gyűjteményből valóban kimaradt, ám úgy látszik, azért, hogy a szöveggyűjtemény-sorozat egy másik kötetében — prózai darabokra leszűkítve — lásson napvilágot. Ami pedig Tompát illeti: verseit e kiadvány nem tartalmazza, csak néhány prózai darabját. Vajon miért? Ha csupán azért, mert versei mostanában jelentek meg a nagy példányszámú Magyar Klasszikusok-sorozatban, akkor az a kérdés, hogy Erdélyi verseivel viszont miért találkozunk e kiadványban; hisz ezeknek bőséges, jó válogatása szintén újában jelent meg, s ugyancsak a mondott sorozatban. Itt valami nincs rendjén; tán nem ártott volna Tompa verseit is beemelni a válogatásba. Azaz beemelni, de hogy ebbe a kötetbe-e, vagy inkább a Világos utáni gyűjteménybe, nyitott kérdés, még néhány szót kíván. Továbbra is a szöveggyűjtemény műfajának nem egységes értelmezésével kapcsolatosan.

Tehát negyedszer: e kiadványtípus egységes értelmezését egyelőre megnehezíti még, hogy a máris nagy népszerűségnek örvendő szöveggyűjtemény-sorozat a korszakolást illetően nem egyazon szerkesztési koncepció szülötte. Pándi Pál válogatása a kivétel: gyűjtőkörét egy pontosan körül nem határolható periódusra, „a forradalom és szabadságharc korára” terjesztve ki. Célunk — írja az előszóban —, hogy bemutassuk „annak az emelkedő, fennen ragyogó, majd aláhanyatló kornak az irodalmát, amelynek történelmi csúcsa az 1848—49-es forradalom és szabadságharc, s amelynek irodalmi zenitjén Petőfi életművét látjuk.”

Pándi rendszerezésében tehát az 1848—49-es cezúra a helyett, hogy a reformkor irodalmát zárná le, illetve: hogy a század második felének irodalmi fejlődését nyitná meg — gyűjtőköri fókusszá alakul át. A politikatörténeti nézőpontot mintegy összeötvözni igyekszik az irodalomtörténeti rendszerezéssel (ami pedig csak a feldolgozó munkában helyénvaló), így aztán a szerkesztői következetességet hiába tűzi célul, célját csak felében-harmadában közelíti meg.

Gyűjteménye ezért válik végelemzésben antológiaszerű keverékműfajjává, valami olyanra, aminek alkalmasint párja lehetne egy efféle vállalkozás: 'szöveggyűjtemény az első magyar köztársasági mozgalom korának irodalmából'. Gondoljuk csak el: ugyan kik kerülnének e válogatásokba, illetve kik maradnának meg „felvilágosodás korabeli” írónak?

Ami pedig a szóban forgó gyűjtemény íróit illeti: egyet-mást itt is nehéz elgondolni. Pl. azt, hogyha Arannynak e válogatásban — az előző értelmében — szerepelnie lehetett vagy kellett volna, úgy e jogot a 48-hoz

ezernyi szállal kapcsolódó Jókai Mór miért nem kapta meg? Ő, Aranyhoz hasonlóan, miért szerepel a Világos utáni gyűjteményben? (Más kérdés, hogy kettejük ottani szereplése helyénvaló.) És más oldalról: vajon Szentiváni Mihály miért szerepel — ugyancsak helyesen — a reformkori gyűjteményben, emitt pedig Kriza? Holott, ha kötetünk gyűjtőköri logikájába helyezkedünk, fordítva érthetőbb lenne: a forradalom és szabadságharc korának irodalmi zenitjén álló Petőfihez Szentivánnak sokkal több köze van, mint jeles szerkesztőtársának és költőbarátjának, Krizának.

Ne essék azonban félreértés: e megjegyzések nem élcelődés tárgyai, csupán elemei egy gondolatsornak, amelynek háttérében az öröm bújkál. A meglegedés érzete, hogy hosszú évek harcai eredményeként végre Gorove, Horárik, Irinyi, Sükei, Szalay Tancsics és Vasvári az őket méltán megérdemlő irodalomtörténeti pozícióba kerültek; ezáltal már szöveggyűjteményben is. Csak hogy az öröm is további töprengésre készítet; most Szalay kapcsán. Ő miért szerepel itt, és miért nem a reformkori kötetben? Rövidke, a Muzáron időkorához kapcsolható írói pályafutása azt kívánná, hogy alakja a segédkönyv-sorozat ezt megelőző darabjában kapjon helyet (*Szöveggyűjtemény a reformkorszak irodalmából*). Aztán kellőképp még nem méltatott, magvas publicisztikája és írói veretű tudományos prózája sem indokolja itteni szereplését. Ezek ugyanis egyéniségét a reformkori nemesi liberalizmus még 49 után is erősen ható, legeuropäerebb áramlatához kapcsolják, tehát — hovartartozását tekintve — így is az előző kötetbe.

Nézünk azonban, mintegy mutatóba, más példákat is. Akár Teleki Lászlót. A *Kegyenc*-ből (1841) vett szemelvényt a jegyzet így kommentálja: e mű „reformkori drámai irodalmunk egyik legkiválóbb darabja”. Tehát — közvetve ugyan — ebben a megfogalmazásban is az rejlik, hogy kötetünk korszakolási alapjával, illetve gyűjtőkörével valami nincs rendben.

Egy másik példa, a *Kegyenc* tőzomszéd-ságában — Széchenyié — ugyanide mutat. A Kossuthal polemizáló *Kelet népe*-szemelvény (1841) a megelőző kötetben kerül bemutatásra, ellenben Kossuthnak Széchenyivel vívott, szintén 1841-i sajtóvita-anyaga itt. Ez is csak a tájékozódást nehezíti meg, hiszen Kossuth életművének gyűjtőpontja — ellentétben Széchenyiével — hiába esik 1848—49-re, kettejüknek az *irodalmi életre* gyakorolt komplexhatása mégiscsak a 40-es évek első felében jelentkezik.

Ezzel rokon, de időrendileg ellentétes Teleki Sándor esete. Igaz, ő sokat írt 48-ról (persze, nem többet, mint pl. Jókai), csak hogy 67 után, és anélkül, hogy korábban írói tevő-

kenységet rendszeresen folytatott volna. Itteni szerepeltetését tehát csakis nagyszerű visszaemlékezései egy kisebb hányadának köszönheti. Éppen ezért, helye inkább a Világos utáni gyűjteményben lehetne.

Lisznyainak és Szelesteynek, gondolom, szintén. Jóllehet munkásságuk első periódusa a reformkorra esik, még sem mellőzhető, hogy írásaik dandárja, sőt, tevékenységük kulmináló pontja — fájdalom, negatív előjellel — Világos után mutatkozik. Azonban ad vocem Lisznyaiék; helyüket egy nem szabadságharc-korabeli, hanem reformkori gyűjteményben pl. a feldolgozásokban is méltatlanul mellőzött Bozzai Pál verseivel lehetne megtölteni. Persze, nem a mostani arányok szerint, hiszen a tragikus sorsú Bozzai költői pályafutása rövid. De jeles verseket felmutató: a fiatal Arany aligha volt rossz órájában, midőn ideig-óráig azt hitte, hogy az elszórtan megjelenő Bozzai-költemények szerzője az álnév mögé bújt Petőfi.

A további példák felvonultatása, azt hiszem, felesleges. Látható: a gyűjtemény szereplői, egy-két Világos utáni író-típust leszámítva, visszakivánczolnak eredeti helyükre, a reformkorba. Egy esetben — ez Vachot-né — szinte humorosan; ugyanis a reformkorba osztott férjétől jelenleg el van választva. E példát különben egy hírlapi glossza már szóvá tette.

A Vachot-pár szétválasztása azonban, ugyanúgy amint Arany és Jókai bemutatása az időrendileg későbbi kötetben, arra figyelmeztet, hogy Pándi gyűjteményének tán bizonyos kényszerhelyeztetés kellett igazodnia. Meglehet; e gyanút az egyes szöveggyűjtemény-kötetek megjelenési évszámai keltik. A reformkori válogatás 1955-ben jelent meg,

a Világos utáni 1961-ben, legutoljára, azaz 1962-ben pedig a szóban forgó. Persze, más kérdés, hogy az időrendi határok és gyűjtési körök kijelölése ehhez képest szánt szándékkal történt-e vagy nem. Lényeges az elv, az eredmény, amelynek nem megnyugtató össze-tevőit bemutatni próbáltam.

A végső konklúzió tehát csak az lehet, hogy a szöveggyűjtemény-sorozatot egy méltán várható második kiadás alkalmával tökéletesíteni, egységesíteni kellene. Legelőbb is a gyűjtőköröknek a szigorúan értelmezett irodalomtörténeti korszakhatárokhoz való igazításával. Akár annak árán, hogy a reformkori válogatás így nem egy, hanem két kötetben kapna majd helyet.

Aztán az életrajzi bevezetések s egyéb jegyzetek egységesítése terén is. E tekintetben a bibliográfiai rész függelékyszerű hátra vetése nem praktikus, a kiadvány használhatóságát nehezíti meg. (Jó példával itt a Világos utáni gyűjtemény egy helyre sűrített jegyzetanyaga szolgál.) Továbbá egy új kiadás alkalmával a szöveghez hozzáférhetőségi tényezők gondosabb felmérésére is sort lehetne keríteni, hogy senki ne járjon úgy, mint jelenleg Tompa.

Végül az újabb kiadás apróbb szerkesztési gondjait (hogy pl. mi kerüljön adatok és elvek szerint az életrajzi és a bibliográfiai bevezetésekbe) ugyancsak újra kéne gondolni. Újragondolni és összegegyeztetni irodalomtörténetünk jövőre megjelenő négykötetes — négy fő korszak szerint tagolt — szintézisének anyagával. Márcsak azért is, mert ez a rendszerezés nemcsak a nagyközönség és a „szakmabeliek” számára készül, hanem azért is, hogy egyetemenként és főiskoláinkon a tankönyv szerepét töltsse be.

Somogyi Sándor

ERDÉLYI JÁNOS LEVELEZÉSE

1—2. köt. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: T. Erdélyi Ilona. Bp. 1960—1962. Akadémiai K. — MTA Irodalomtörténeti Intézet. 520; 641. (A Magyar Irodalomtörténet-írás Forrásai, 2—3.)

Most derül ki, hogy ha szerették is — hisz nemigen tudunk az írói világban ellenségeiről —, aligha becsülték igaz érdeme szerint, mert a leveleit többnyire bizony elhányták, pusztulni engedték. Ezért az előttünk álló gyűjtemény 1635 darabja közül, melynek szövegét vagy kivonatát T. Erdélyi Ilona a tudomány rendelkezésére bocsátja, csupán kis töredék származik Erdélyitől, mindössze 279 levél. Ezek nagy része is első és második feleségéhez szól, tehát a családi hagyatékból való, vagy rendeltetése szerint olyan helyre került, az MTA-hoz, könyvkiadókhöz, egyházi fölöttesekhez, ahol félig-meddig mint hivatalos ügydarabban bántak vele. Egy nagy

csoportnak meg Toldy volt a címzettje, aki, tudjuk, minden kis papírt, melyen betűt látott, gondosan félrerakott. Csak ritka kivétel a levelező-társak között, aki — mint a Csengery testvérek vagy Szemere Miklós — a barátot, az író tiszteleté meg azzal, hogy leveleit megőrizte. Példájukat, sajnos, sem a két Vachot, sem Kazinczy Gábor, sem Szontagh Pál vagy Pap Endre, a legközelebbi fidélisek sem követték. Még a derék pataki diákcimborá, Mecsey Mihály sem, pedig mennyit hálálkodott azokért a levelekért: „Mikor én azokat olvasom, veled beszélgetek én akkor, kedvesek azok nekem — de mások is dicsérik.” „Leveleid... oly kapósnak itt,